

Tomislav Galović – Marko Trogrlić
BENEDIKTINCI U HRVATSKOJ HISTORIOGRAFIJI
ZADNJIH 50 GODINA (1965. – 2015.)
*Benedictines in Croatian historiography for the last 50 years
(1965 - 2015)*

UDK: 272-789:930.85(497.5)
930(497.5)“1965/2015“

Pregledni znanstveni rad
Review article
Primljeno 10/2018.

421
Služba Božja 4118.

Sažetak

Papa Pavao VI. apostolskim pismom Pacis nuntius objavljenim 24. listopada 1964. godine proglasio je svetog Benedikta zaštitnikom Europe. Prošlo je pola stoljeća od toga svakako, i na stvarnoj, ali i na simboličkoj razini znamenitog čina. Ta obljetnica bila je poticajem da se na sintetičan i pregledan način u ovome radu prikaže ono što je u tom vremenu hrvatska historiografija iznjedrila o benediktincima. U radu se pokazuje da Red svetoga Benedikta – Ordo Sancti Benedicti (OSB) u mnogočemu zauzima nezamjenjivu ulogu u prošlosti hrvatskoga naroda, a naglašava se i da benediktinci i benediktinke imaju ključnu ulogu i u europskoj prošlosti, a prije i iznad svega, u širenja evanđelja u Europi.

Ključne riječi: sv. Benedikt; Ordo Sancti Benedicti; benediktinci; hrvatska historiografija; hrvatska povijest; hrvatska kultura; hrvatska latinična, glagoljska i ćirilična pismenost.

UVOD

Papa Pavao VI. u svojem će apostolskom pismu *Pacis nuntius* objavljenom 24. listopada 1964. svetog Benedikta opata počastiti naslovima „glasnik mira“, „tvorac jedinstva“, „učitelj civilizacije“ i, nadasve, „vjesnik kršćanske vjere i utemeljitelj monaškog života na Zapadu“, istaknuvši da svi ti naslovi „s pravom pripadaju sv. Benediktu opatu”.¹ Također će istaknuti da je sv. Benedikt

¹ Latinski izvornik i hrvatski prijevod ovoga apostolskog pisma donose (str. 11–15), Želimir Puljić i Marijan Sivrić u zborniku radova koji su priredili pod naslovom *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije* a objavljen je 2010. u

„sa svojim sinovima, donio kršćansku kulturu križem, knjigom i plugom narodima nastanjenim po prostranim zemljama od Sredozemnog mora do Skandinavije, od Irske do Poljske” izrazivši svoju molitvu da „ovaj odlični Nebesnik usliši naše želje da sada bude na čelu svemu životu Europe i da ga milostivo unaprjeđuje kao što je nekada kršćanskim svjetlom raspršio tamu i donio darove mira”.² Sv. Ivana Pavao II. nazvao je „sjajnom zvijezdom” u tamnoj noći europske povijesti, kad je „koncem 5. stoljeća svijet bio uzdrman strašnom krizom vrjednota i ustanova što su je uzrokovali pad Rimskog Carstva, provala drugih naroda i moralna dekadencija”³, a Benedikt XVI., istaknut će kako „djelo toga sveca i na poseban način njegovo Pravilo pokazali su se nositeljima istinskog duhovnog vrenja koje je tijekom stoljeća i izvan granica njegove domovine i vremena, promijenilo lice Europe, stvorivši nakon raspada političkog jedinstva novo duhovno i kulturno jedinstvo koje je davala kršćanska vjera, koju su prigrlili narodi toga kontinenta”.⁴

Te se riječi svakako odnose i na naš hrvatski narod. I u našoj hrvatskoj povijesti, kulturi, znanosti i umjetnosti Red svetoga Benedikta – *Ordo Sancti Benedicti* (OSB), doista, zauzima istaknuto, gotovo nezamjenjivo mjesto.⁵ Naši će biskupi jasno istaknuti da je „naša crkvena i narodna povijest, naročito u svojim počecima, veoma usko vezana uz sinove i kćeri svetoga Benedikta” te su odali „dužno priznanje minulim naraštajima požrtvovnih monaha i koludrica svetog Benedikta za sva dobra kojima su zadužili našu povijest i kulturu”.⁶

izdanju Dubrovačke biskupije. Latinski tekst ovoga apostolskog pisma objavljen je u: *Acta Apostolicae Sedis* 56 (1964.), str. 965–967, a dostupan je također i njegov prijevod na talijanski jezik, i na službenim mrežnim stranicama Sv. Stolice: http://w2.vatican.va/content/paul-vi/la/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19641024_pacis-nuntius.html. Iznoseni navodi iz spomenutoga Apostolskog pisma u ovom Zborniku na str. 14.

² „Nuntius pacis”, u: Ž. PULJIĆ – M. SIVRIĆ, *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, str. 15.

³ „Govor pape Ivana Pavla II. tijekom Službe Riječi na Montecassinu, 18. svibnja 1979.”, u: Ž. PULJIĆ – M. SIVRIĆ, *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, str. 24.

⁴ „Kateheza pape Benedikta XVI. na općoj audijenciji, 9. travnja 2008”, u: Ž. PULJIĆ – M. SIVRIĆ, *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, str. 31.

⁵ Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. I-III, Benediktinski priorat – Tkon kod Zadra, Split, 1963. – 1965.

⁶ „Pastirsko pismo biskupa Jugoslavije, objavljeno 1980. godine, povodom „*Petnaest stoljeća benediktinske baštine*” u: Ž. PULJIĆ – M. SIVRIĆ, *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije*, str. 43, 50.

Benediktinci i benediktinke, njihove opatije i samostani u srednjemu vijeku – vođeni geslom *ora et labora* (»moli i radi«) – imaju ključnu ulogu u razvitku europske pismenosti, ali prije svega u širenju evanđelja u Europi. Uz poslušnost, siromaštvo i čistoću imaju i četvrti redovnički zavjet, a ta je obveza stalnoga boravka (*stabilitas loci*) u jednom samostanu (opatiji). Obvezni i posvećeni životu u šutnji, molitvi i fizičkom radu ubrzo sve to nadograđuju naobrazbom – razvojem školstva i intelektualnim radom te unaprjeđuju poljodjelstvo i obrtništvo unijevši romanički stil u graditeljstvo. Naime, benediktinskoj ulozi u širenju prvotno latinske, a potom i usporedno glagoljske i ćirilичne pismenosti među Hrvatima možemo upravo zahvaliti nastanak i razvitak takve kulture na navedenim trima jezicima i trima pismima u srednjem vijeku.⁷

Općenito se u historiografiji drži da benediktinci u naše krajeve dolaze prvotno iz franačkih samostana (to se zaključuje prema imenima opata u benediktinaca u nas), zatim iz Montecassina (dokazane izravne veze s talijanskim samostanima), a potom dolazi do procesa u kojem benediktinske samostane osnivaju domaći redovnici i redovnice. Od samostana u Rižinicama kraj Solina i sv. Marije u Solinu, samostana sv. Krševana i sv. Marije u Zadru, preko samostana sv. Ivana evanđelista u Biogradu na Moru – kasnije svetih Kuzme i Damjana na Pašmanu i sv. Petra u Selu te muškog i ženskoga benediktinskog samostana u Splitu do opatije sv. Lucije na otoku Krku i opatije sv. Ivana Krstitelja u Poveljima na otoku Braču te brojnih samostanskih zdanja po Istri (sv. Mihovil, koji po nastanku ide u red najstarijih na ovome području) – da spomenemo samo neka od benediktinskih središta – ova se kultura unutar jednoga te istoga reda formira i razvija govorenjem i pisanjem. Jedinostvenost trojezičnosti i tropismenosti (E. Hercigonja) koju su benediktinci – latinaši i glagoljaši – u svom djelovanju pokazali, nakon njih neće u takvome obliku biti ponovljena u radu ni jednog od kasnijih crkvenih redova i jedinstvena je u europskoj crkvenoj povijesti. Benediktinci su, dakle, izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjemu vijeku.⁸ Najraniji glagoljski rukopisi s otoka Pašmana, koji pak potječu ili se vežu uz benediktinski samo-

⁷ Eduard HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, ²2006.

⁸ Tomislav GALOVIĆ, Benediktinci – izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku, *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, ur.

stan svetih Kuzme i Damjana na Čokovcu kod Tkona, datiraju iz druge polovine 14. i početka 15. stoljeća, a predvodi ih važnošću i iznimnim značenjem za naše srednjovjekovno redovništvo i pisanu kulturu glasovita *Rogovskoga samostana sv. Benedikta Regula*.⁹ Danas se čuva u Arhivu HAZU-a (sign. I a 74), pisana je glagoljičkim ustavom, a sadržava raspodjelu po glavama (a), dodatak o redovničkom kapitulu (b), dodatak o obredu primanja novaka (c) i kalendara s nekrologom (d).¹⁰ Iznimno je to i važno svjedočanstvo da su hrvatski benediktinci imali Regulu/Pravilo na svome jeziku (starohrvatskome) i svome pismu (glagoljici).

Okvirno se procjenjuje da je na hrvatskim političkim i društvenim prostorima¹¹ postojalo više od 100 muških i oko 50 ženskih benediktinskih samostana. Najveći broj samostana formira se u Dalmaciji u razdoblju od XI. do XIII. stoljeća. To su, izuzev već spomenutih, muški samostani sv. Ivana u Trogiru, sv. Ivana u Medulinu, sv. Marije u Rožatu kraj Dubrovnika, sv. Marije na Mljetu, sv. Mihovila u Kotoru, sv. Jakova u Dubrovniku, sv. Nikole kraj Šibenika i dr., a usporedo s njima i ženski samostani u Biogradu na Moru, Splitu, Trogiru, Zadru, Dubrovniku itd. Tijekom XII. i XIII. st. benediktinci dolaze u *panonsku Hrvatsku* (Rudina kraj Požege, Podborje i Bijela kraj Daruvara, Nuštar, Banoštor, Grgurevci itd.). Ti *crni fratri* – tako nazvani u narodu zbog svoga crnog habita s kožnim remenom, škapularom i kukuljicom – u XIV. stoljeću odlaze i izvan hrvatskog područja osnivajući samostane u Pragu, Šleskoj i Krakovu. Za razliku od muških samostana od kojih danas djeluje samo jedan – onaj na Čokovcu kod Tkona – ženski su se benediktinski samostani uspjeli očuvati u nešto većem broju (Cres, Krk, Rab, Pag, Zadar, Šibenik, Trogir, Hvar).

Lovorka Čoralčić i Slavko Slišković, *Dominikanska naklada Istina i Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 2009., str. 777–786.

⁹ Christian HANNICK, *Zur altkroatischen glagolitischen Regula Benedicti*, *Slovo* 56–57/2006–2007 (2008.), str. 187–195; Johannes REINHART, *Wie alt ist die altkroatische Übersetzung der Regula Benedicti?*, *Schnittpunkt Slavistik. Ost und West im wissenschaftlichen Dialog. Festgabe für Helmut Keipert zum 70. Geburtstag*, Hg. Irina Podtergera, Teil 2: Einflussforschung, Bonn University Press, V&R unipress, Bonn, 2012., str. 347–362.

¹⁰ Vjekoslav ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II., Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1970., str. 87.

¹¹ Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.², str. 111–115.

Za proučavanje djelovanja benediktinskog reda u Hrvatskoj, ali i šire, od nezaobilazne je važnosti kapitalno trosveščano djelo Ivana Ostojića: *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis*. To je životno djelo don Ivana Ostojića. U prvom svesku (1963.) donesen je opći povijesno-kulturni osvrt, u drugom (1964.) detaljno su obrađeni benediktinci u Dalmaciji, a u posljednjemu trećem svesku (1965.) benediktinci u panonskoj Hrvatskoj i Istri, zatim cisterciti u našim krajevima te je izrađen katalog opata i opatica, dok se na kraju prilaže tekst hrvatskoglagoljičke *Pašmanske Regule sv. Benedikta*, uz njezin usporedni latinski izvornik. Svako pak poglavlje u sva tri sveska ima opširne sažetke na latinskom jeziku čime postaje baštinom čitave europske historiografije. Specijalističko je to djelo kojim se može pohvaliti rijetko koja historiografija.¹² Ostojić je cijeli svoj radni, znanstveni vijek posvetio tomu djelu – ponudivši brojne odgovore i otvorivši mnoga pitanja za koja je smatrao da trebaju daljnju obradbu. Kao što to biva nakon objave jednog ovoga velikog djela – *opus magnum* – nije više bilo nastojanja u tome pravcu već se hrvatska historiografija, a napose medievistika, po pitanju benediktinaca dalje razvijala u pravcu objavljivanja tematskih zbornika radova o pojedinom samostanima te relativno brojnim zasebnim radovima i člancima iz različitih područja povijesnih, povijesno-umjetničkih, arheoloških i filoloških znanosti. Uz to treba spomenuti i jedan dio publicističkih napisa o benediktincima uopće.

O osobi sv. Benedikta (Nursia blizu Perugia, oko 480. – Montecassino, 547.) publicirano je nekoliko zasebnih studija, a posebno treba istaknuti zbornik radova *Sveti Benedikt i njegovo djelo* pod uredništvom Šime Kovačića. Objavljen je u Hvaru još prije Drugoga svjetskog rata (1939. – 1945.) kao tematski blok u liturgijskom časopisu *Život s Crkvom* (1939.). Od zasebnih radova ovom ćemo prilikom spomenuti članak Slavka Kovačića „Sveti Benedikt i njegovo djelo u Crkvi i našem narodu” napisan u povodu 1500. obljetnice rođenja sv. Benedikta (1980.) te Franje Šanjeka „Djelo svetog Benedikta ugrađeno u temelje hrvatske pismenosti i kulture” (1980.) dok je prije nekoliko godina Slavko Slišković rekapitulirao „Doprinos sv. Benedikta i njegova reda oblikovanju moderne Europe” (2010.).

¹² Usp. bibliografski okvir u: James G. CLARK, *The Benedictines in the Middle Ages*, The Boydell Press, Woodbridge, 2011., str. 342–353.

U knjizi monaha Doroteja (o. Dorotej Toić) *Povijest monaštva. Od sv. Antuna opata do sv. Bernarda* (2006.) zasebno je poglavlje posvećeno sv. Benediktu kao ocu zapadnoga monaštva.

Inače, na hrvatskom jeziku postoji nekoliko vrijednih prijevoda inozemne literature o životu i djelu sv. Benedikta.¹³ Vrijedi napomenuti da je do sada čak u tri izdanja objavljen hrvatski prijevod talijanske knjige-kataloga „*Con le nostre mani, ma con la Tua forza*”: *le opere nella tradizione monastica benedettina (Benediktinci i stvaranje europske kulture: „Našim rukama, ali Tvojom snagom”)*, koji su priredili monasi samostana Cascinazza (Fondazione per la Sussidiarietà).¹⁴

426

1.

Obilježavajući visoku obljetnicu – 900. godišnjicu samostana sv. Marije u Zadru (1066. – 1966.), u časopisu *Zadarska revija* (XVI/2-3) iz 1967. objavljen je kao rezultat rada nekolicine znanstvenika tematski blok o povijesti i kulturi ovoga ženskog benediktinskog samostana koji je 1066. godine utemeljila Čika, zajedno sa svojom starijom kćeri Domnanom, iz zadarske patricijske obitelji Madijevaca.¹⁵ Tom je samostanu hrvatski kralj Petar Krešimir IV. podijelio kraljevsku slobodu (*regiam libertatem*) za posjede na području hrvatske države. Zbog svoje važnosti 1968. godine objavljen je još jedan tematski profiliran zbornik radova pod naslovom *Kulturna baština samostana svete Marije u Zadru* koji su uredili Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, a objavio Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru.

Povodom 1000. obljetnice sv. Krševana (uništenoga od savezničkih bombardiranja u vrijeme Drugoga svjetskog rata), najsta-

¹³ Tako je o. Martin Kirigin preveo knjigu Ildefonsa Herwegena *Der heilige Benedikt* kao *Sveti Benedikt: lik i značenje*, a u Zadru objavilo Vijeće za izdavanje zbirke *Crkveni oci i pisci (Collectio patrum et scriptorum ecclesiasticorum)* 1969., dok su benediktinke Sv. Marije u Zadru 2000. u svojoj nakladi objavile *Život i čudesa sv. oca Benedikta: 2. knjiga «Dijaloga» od pape sv. Grgura Velikog* (preveo također M. Kirigin). Najzad, 2008. u Zagrebu je objavljena knjiga, u prijevodu s njemačkoga, Mauritiusa Wildera *Duhovni put: razvoj Benedikta iz Nursije (Der spirituelle Weg)*.

¹⁴ Verbum, Split, 2008. (2010.²; 2015.³).

¹⁵ O Madijevcima usp. Zrinka NIKOLIĆ, *Rodaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Matica hrvatska (Povijesna knjižnica, knj. 4), Zagreb, 2003.; Zrinka Nikolić Jakus, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 23 (2005.), str. 1–24.

rijeg zadarskoga benediktinskog samostana, održan je u Zadru 11. i 12. XII. 1986. znanstveni skup, a 1990. i tiskan zbornik radova pod nazivom *1000 godina Samostana svetog Krševana u Zadru*, koji je uredio Ivo Petricoli.¹⁶ Uz ovaj je samostan vezan i prvi pisani spomen ribarstva u Hrvata (isprava iz 995. godine).¹⁷

O prisutnosti *Benediktinca na području Dubrovačke nadbiskupije* objavljen je 2010. zbornik radova koji su priredili Želimir Puljić i Marijan Sivrić.¹⁸ U zborniku su radovi napisani tim povodom, a dio starih članak nanovo je pretiskan.¹⁹

O najstarijem ženskome benediktinskom samostanu na hrvatskom tlu s kontinuitetom i tradicijom klauzurne redovničke zajednice od punih 950 godina postojanja (1064. – 2014.) objavljen je vrijedan zbornik radova pod naslovom *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei* pod uredništvom Vanje Kovačić i Joze Milanovića.²⁰ Tu je samostan prikazan kroz prizmu duhovnoga, povijesnog, kulturološkog i arhitektonskog gledišta.

2.

U sintezama crkvene povijesti u Hrvata (Josip Buturac i Antun Ivandija, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, 1973.; Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek*, 1993.²;

¹⁶ Zastupljeni autori: Andre Mohorovičić, Stjepan Antoljak, Ivan Mustać, Miroslav Granić, Josip Lučić, Eduard Peričić, Pavo Živković, Vesna Jakić-Cestarić, Nikica Kolumbić, Pavuša Vežić, Ivo Bavčević, Ivo Petricoli, Kruno Prijatelj, Marija Stagličić, Šime Batović, Stijepo Obad i Radomir Jurić.

¹⁷ *Tisuću godina prvoga spomena ribarstva u Hrvata* (zbornik radova istoimenoga znanstvenog skupa održanoga u Zagrebu, Zadru-Salima i Splitu od 10. do 18. listopada 1995. godine), ur. Božidar Finka, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Odbor za obilježavanje tisuću godina prvoga spomena ribarstva u Hrvata i Institut za oceanografiju i ribarstvo u Splitu, Zagreb, 1997.

¹⁸ Zastupljeni autori: Želimir Puljić, Jozo Milanović, Slavko Slišković, Slavko Kovačić, Ivan Ostojić, Marijan Sivrić, Ante Marinović, Ivo Dabelić, Vinicije B. Lupis, Antun Ničetić, Brigitta Mader, Marija Nodilo.

¹⁹ Usp. i Vinko FORETIĆ, L' Ordine Benedettino quale tramite nei rapporti tra le due Sponde con particolare riguardo al territorio di Ragusa, nel Medioevo, *Le relazioni religiose e chiesastico-giurisdizionali. Atti del II Congresso internazionale sulle relazioni fra le due Sponde adriatiche*, (Bari 1976.), Roma, 1979., str. 131-144.

²⁰ Zastupljeni autori: Donato Oglari, Mladen Parlov, Marinko Pejić, Marija Pehar, Nenad Cambi, Vanja Kovačić, Jadranka Neralić, Zrinka Nikolić Jakus, Ivo Babić, Zoraida Demori Staničić, Josip Belamarić, Ana Marinković, Ana Plosnić Škarić, Igor Fisković, Radoslav Bužančić, Darka Bilić, Radoslav Tomić, Vesna Staničić, Dubravka Dujmović, Alojzija Dorvak, Fani Celio Cega, Katarina Koprek, Hana Breko Kustura, Ivana Šeravić, Domagoj Runje.

Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata 7. – 20. st.*, 1996.²¹; Mile Vidović, *Povijest Crkve u Hrvata*, 2007.²²). Red sv. Benedikta zastupljen je poglavito u onim dijelovima koji se odnose na srednji vijek. U hrvatskim leksikonima i enciklopedijama također se redovito nalazi natuknica o benediktincima²¹, kao i u hrvatskom izdanju *Suvremene katoličke enciklopedije* (1998.).

U sintezi hrvatske srednjovjekovne povijesti Franjo Šanjek prikazuje uvjete razvoja crkvene organizacije na hrvatskim prostorima, naglašava ulogu redovništva (benediktinaca) u kulturi i prosvjeti Hrvata, odnos papa prema glagoljici te duhovni profil Hrvata u ranom srednjem vijeku.²²

Za bolje razumijevanje hrvatske crkvene povijesti, samim tim i redovništva,²³ važna su tri zbornika radova nastala kao rezultat rada znanstvenih skupova: *Vita religiosa morale e sociale ed i concili di Split (Spalato) dei secc. X-XI. Atti del Symposium internazionale di storia ecclesiastica, Split, 26 - 30 settembre 1978*, a cura di Atanazije G. Matanić (1982.); *Počeci hrvatskog kršćanskog i društvenog života od VII. do kraja IX. stoljeća. Radovi drugog međunarodnog simpozija o Hrvatskoj crkvenoj i društvenoj povijesti, Split, 30. rujna – 5. listopada 1985.*, priredio Drago Šimundža (1990.); *Crkva i društvo uz Jadran: vrela i rezultati istraživanja. Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 21. – 22. IX. 2001. – Chiesa e società nell'area Adriatica: fonti e bilancio delle ricerche. Atti del convegno internazionale, Split, 21-22. IX. 2001.*, priredio Vicko Kapitanović (2006.).

O benediktincima se raspravljalo i na XIX. međunarodnom znanstvenom simpoziju *Redovništvo na otocima od 4. do 11. stoljeća – Le monachisme insulaire du IVe à la fin du XIe siècle*, održanom u Osoru (24. – 27. V. 2012.) u organizaciji Međunarod-

²¹ Usp. Anđelko BADURINA, Benediktinci, *Hrvatski leksikon*, sv. I. (A – K), ur. Antun Vujić, Naklada leksikon d. o. o. i Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb, 1996.; s. v.; Anđelko Badurina, Benediktinci, *Hrvatska likovna enciklopedija*, sv. 1 – 8 (A – Ž), prir. Zdenka Ožić, Ozana Martinić, Bojana Franić, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža” i Vjesnik, Zagreb, 2005.; s. v. Stanko Josip Škunca, Benediktinci, *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005.

²² Franjo ŠANJEK, Ustroj Crkve u Hrvata, *Povijest Hrvata. Prva knjiga: srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 145–156.

²³ Usp. Hrvoje BUTKOVIĆ, Kome pripisati rane redovničke zajednice na istočnoj obali Jadrana, *Histria antiqua* 8 (2002.) / Međunarodno arheološko savjetovanje „Grad mrtvih uz grad živih”, Pula, 21. – 25. XI. 2000., str. 397–402.

noga istraživačkog centar za kasnu antiku i srednji vijek Sveučilišta u Zagrebu. Radovi su potom kao tematski blok objavljeni u časopisu *Hortus artium medievalium – Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages* (2013.).

Za opći pak kontekst djelovanja benediktinaca u našim krajevima i dalje je nezaobilazna vrijedna višejezična (hrvatska, engleska, francuska) sinteza *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost* nastala u okviru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Njezin prvi svezak koji se odnosi na rano doba hrvatske kulture u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku (od VII. do XII. stoljeća) uredio je Ivan Supićić (1997., 2007.²⁴), a drugi svezak za srednji vijek i renesansu (XIII. – XVI. st.) urednički potpisuje Eduard Hercigonja (2000.).²⁵

Nekoliko radova posvećeno je istaknutim pojedincima. U knjizi Lovre Katića *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti* (prir. Željko Rapanić, 1993.) ponovno je objavljen rad o glasovitom benediktincu *Saksoncu Gottschalku na dvoru kneza Trpimira* (prvotno objavljen 1932.). Knjiga Krste Stošića *Benediktinke u Šibeniku* (iz 1934.) ponovno je objavljena 1994. u Šibeniku. Lovorka Čoralić donosi podatke za životopis Mihovila Cisille, opata sv. Jurja pred Perastom u XVII. stoljeću (2006.) te piše o rapskom biskupu Zadraninu Blažu Sidineu (1567. – 1583.) koji je utemeljitelj rapskoga benediktinskog ženskog samostana sv. Justine, za djevojke iz neplemičkih obitelji (2003.). Relja Seferović pak u svjetlu povijesnih izvora iz Državnog arhiva u Dubrovniku prikazuje benediktinca Grgura Lazzarija, dubrovačkog nadbiskupa od 1777. do 1792. godine (2012.), a Jelena Puškarić Anselma Bandurija (1675. – 1743.) kao dubrovačkog benediktinca u Parizu (2006.). Temama iz moderne i suvremene povijesti bavi se Marko Medved (2013.) pišući o istarskom benediktincu i prvomu riječkom biskupu Isidoru Sainu (1869. – 1932.) te Stipan Trogr-

²⁴ *Croatia and Europe. Volume I: Croatia in the Early Middle Ages. A Cultural Survey*, ed. Ivan Supićić, Philip Wilson Publishers, AGM, Croatian Academy of Sciences and Arts, London – Zagreb, 1999.; *La Croatie et l'Europe. Volume I: Croatie – Trésors de la Croatie ancienne des origines à la fin du XIIe siècle*, ed. Ivan Supićić, Somogy Éditions d'art, AGM, Académie croate des sciences et des arts, Paris – Zagreb, 1999.

²⁵ *Croatia in the Late Middle Ages and the Renaissance*, ed. Eduard Hercigonja, Philip Wilson Publishers, Školska knjiga, Croatian Academy of Sciences and Arts, London – Zagreb, 2008.; *La Croatie et l'Europe (vol. 2): Trésors du Moyen Age et de la Renaissance (XIIIe-XVIe siècle)*, sous la direction de Eduard Hercigonja et Ivan Supićić, Školska knjiga, Somogy éditions d'art, Académie croate des sciences et des arts, Zagreb – Paris, 2005.

lič (2007.) koji izvještava o montiranom procesu iz 1948. usmjerenom protiv benediktinaca u Dajli kod Novigrada, kojemu je cilj bio protjerati benediktince i nacionalizirati njihove posjede.

3.

Kao zasebno izdanje objavljeni su 1980. u nakladi Kršćanske sadašnjosti *Dokumenti o sv. Benediktu*. U toj se ediciji nalaze i tekstovi koje potpisuju biskupi Europe: *Odgovornost kršćana za Europu danas i sutra*, odnosno biskupi tadašnje Jugoslavije: *Sveti Benedikt i njegovo djelo*. Na ovome mjestu spomenimo da su najstariji dokumenti o prisutnosti benediktinaca u našim krajevima objavljeni u I. svesku *Diplomatičkog zbornika Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (743. – 1100.) koji je uredio Marko Kostrenčić, a građu sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović (1967.), dok su najranija arheološka svjedočanstva obrađena u katalogu *Hrvati i Karolinzi*.²⁶

Kršćanska sadašnjost objavila je u Zagrebu 1985. godine kao bibliofilsko izdanje pretisak *Pravila sv. Benedikta* pod naslovom *Rogovskoga samostana sv. Benedikta Regula (saec. XIV)*. Riječ je o glasovitoj hrvatskoglagoljskoj *Reguli/Pravilu*, dok je *Pravilo sv. Benedikta* u suvremenome hrvatskom prijevodu objavio Benediktinski priorat Čokovac 1980. Potom je 2008. tiskano drugo, odnosno 2012. i treće izdanje koje su priredili Čokovski monasi, a izdala Benediktinska udruga Nard.

Vezano uz Benediktovo *Pravilo* treba napomenuti da je u Hrvatskoj objavljeno nekoliko radova u prijevodu sa stranih jezika. Tako je preveden članak Stevena Grobschmidta „Pravilo sv. Benedikta u usporedbi s pravilima templara” (2002.) i Simona Icarda „Obred i duhovni napredak u Pravilu svetoga Benedikta” (2013.), a tiskane su i dvije knjige u hrvatskom prijevodu: Anselm Grün *Voditi ljude – buditi život. Poticaji iz Pravila Benedikta iz Nursije* (2006.) i Anna Maria Canopi *Krotkost: lice monaha. Duhovno i zajedničko čitanje Pravila svetoga Benedikta u ključu krotkosti* (2011.).

Također je objavljen *Benediktinski molitvenik* (dosad u nekoliko izdanja od 2002. nadalje, koji je priredio monah Dorotej Toić,

²⁶ *Hrvati i Karolinzi. Prvi dio: Rasprave i vrela*, gl. ur. Ante Milošević, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2000.; *Hrvati i Karolinzi. Drugi dio: Katalog*, gl. ur. Ante Milošević, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2000.

a uredio Petar Balta), potom *Devetnica u čast svetog Benedikta* (priredio Ivan Zirdum, 2009.) te *Pobožnost sv. Benediktu: medaljica sv. Benedikta, molitva za zaštitu od zloga, devetnica, litanije, molitve* (uredio Petar Balta, 2014.).

Vrlo uspješno, faksimilno izdanje i transkripciju *Trogirskog evanđelistara*, čije se podrijetlo, po svoj prilici, vezuje uz benediktinski samostan sv. Ivana Krstitelja u Trogiru, priredio je Miho Demović, a objavio Književni krug u Splitu 1997. godine. *Evangeliarium Traguriense* ispisan beneventanom potječe iz XIII. stoljeća i najluksuzniji je rukopis hrvatske srednjovjekovne pisane kulture i umjetnosti, tj. spomenik pisarstva, slikarstva i glazbe. Danas se čuva u riznici trogirske katedrale.²⁷

Kao vrijedna bibliofilska publikacija objavljeno je 2002. faksimilno izdanje *Časoslova zadarske benediktinke – opatice Čike: Liber horarum Cichae, abbatissae Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra* (Oxford, Bodleian Library: MS. Canonici Liturgical 277). Transkripciju Časoslova učinio je Marijan Grgić, a izdanje uredio Josip Kolanović.²⁸ Iste je godine posmrtno objavljena i doktorska disertacija Marijana Grgića (*Časoslov opatice Čike*), koju je za tisak priredio Josip Kolanović.²⁹

Za nešto kasnije razdoblje, Mario Cifrak uspoređuje „Benediktinsku Bibliju” iza koje stoje benediktinci iz Ettenheimünstera i lekcionar Marijana Lanosovića (2011.).

4.

Brojni pojedinačni radovi razasuti po različitim zbornicima, časopisima i ostaloj periodici osvjetljuju život i djelatnost benediktinaca i benediktinki u Hrvatskoj. Tako Ivan Ostojić, nakon publiciranja djela trajne vrijednosti *Benediktinci u Hrvatskoj*,

²⁷ *Evangeliarium Traguriense – Trogirski evanđelistar*, uvodna studija i transkripcija latinskog teksta Miho Demović, urednik izdanja Josip Bratulić, Split: Književni krug (Biblioteka Knjiga Mediterana, knj. 16), 1997. (1. sv. – studija i tekst; 2. sv. faksimil izvornika iz knjižnice trogirske katedrale).

²⁸ Izdavači su toga vrijednog izdanja Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Kršćanska sadašnjost u Zagrebu i Matica hrvatska Ogranak u Zadru. U prvom svesku nalazi se faksimil izvornika, a u drugom transkripcija.

²⁹ Usp. i: *Libri horarum duo manuscripti Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra* (Oxford, Bodleian Library: MS. Canonici Liturgical 277 et Budapest, Magyar tudományok Akadémia: MS. Codices Latini octavo 5), editio princeps, transcriptionem et apparatus criticum necnon annotationes confecit Marijan Grgić, digessit Josip Kolanović, Zagreb – Zadar: Hrvatski državni arhiv, Kršćanska sadašnjost i Matica hrvatska Ogranak u Zadru, 2002.

nije prestao s istraživanjima već je nastavio obogaćivati hrvatsku historiografiju novim radovima benediktinske tematike. Tako piše o don Frani Buliću i našim benediktincima (1965.), o dodirima između benediktinske i franjevačke ustanove u Hrvatskoj (1966.) kao i o susretima između benediktinskog i dominikanskog reda u Hrvatskoj (1967.). Ukratko je prikazao ulogu hrvatskih benediktinca u pokrštavanju Poljaka (1967.), ocijenio benediktinsku kulturnu baštinu na otoku Krku (1970.) te odnos i veze Montecassina i benediktinaca u Hrvatskoj (1971.).

Jednom od najvažnijih benediktinskih samostana u Hrvatskoj – onom sv. Ivana evanđelista u Biogradu, formalno osnovanom u veljači 1060., a zbog svoga najvećeg, ujedno i kraljevskog posjeda – Rogova, kasnije nazvanim i Rogovskim, tj. Rogovskom opatijom – posvećeno je nekoliko radova. U zborniku *Biograd i njegova okolica u prošlosti* (ur. Šime Batović, 1990.) o benediktincima pišu N. Budak, I. Petricioli, R. Jurić i dr., a Zvezdan Strika povodom 950. godišnjice prvog spomena samostana sv. Ivana evanđelista u Biogradu opsežniju raspravu (2010). Tomislav Galović donosi podatke o arhivu Rogovske opatije (2012.), a taj autor referira i o benediktincima i benediktinkama u Biogradu u ranom srednjem vijeku, dok benediktinac o. Jozo Milanović izvještava o benediktincima glagoljašima na biogradskom području (2014.). Napomenimo da je Rogovska opatija danas jedina živa muška redovnička zajednica koja se može podičiti ranosrednjovjekovnim statusom kraljevskog samostana (*monasterium regale*). Ovi su redovnici benediktinci tijekom 20. st. objavili nekoliko knjiga, molitvenika i drugih publikacija.³⁰

Marijan Grgić u radu „Benediktinski samostan u Vrani” (1971.) rekapitulira i valorizira dosadašnje spoznaje o jednom od najznačajnijih samostana na tlu ranosrednjovjekovne hrvatske države. Riječ je o benediktinskom samostanu sv. Grgura u Vrani (*sancti Gregorii monasterium, cui Urana est uocabulum*) koji je godine 1076. hrvatski kralj Dmitar Zvonimir (1076. – 1089.) s čitavim njegovim blagom, pokretninama i nepokretnim dobrima, ustupio Apostolskoj Stolici da bude gostinjac/rezidencija posla-

³⁰ Osim objavljivanja hrvatskog prijevoda *Pravila sv. Benedikta*, 2014. godine, Benediktinska udruga Nard, Tkon/Čokovac izdavač je i benediktinskoga glasila *Mir naš*. Godine 1993. pokrenuta je serija *Izdanja Benediktinskog priorata Čokovac*, (odgovara Jozo Milanović), u kojoj je tiskan *Po Kristu, amen: razmišljanja uz misne Darovne i Popričesne molitve* (prir. Martin Kirigin). Također su objavili ili potakli objavljivanje i drugih naslova.

nicima svetoga Petra. Nažalost, povijesni izvori o ovome samostanskom zdanju, o njegovu utemeljenju i ranom periodu, svode se svega na jedan diplomatski izvor – tzv. *Zvonimirovu zavjernicu* (iz 1076.), koja je bila i ostala u središtu pozornosti svih autora koji su istraživali njegovu povijest, dok su sustavna arheološka i druga istraživanja – preduvjet bilo kakvih novih spoznaja – nažalost, gotovo posve izostala.

Velimir Borković piše kratki članak o benediktinskoj baštini uopće pa tako i o onoj hrvatskog Jadrana (2011.), dok Joško Božanić posvećuje pozornost benediktincima koji u srednjem vijeku na otoku Biševu utemeljuju svoj samostan (2003.). Andrija Vojko Mardešić izvještava o benediktincima na otocima viškog arhipelaga (2002., 2004., 2005.), a Davor Stipan interpretira nastanak i povijesni razvoj grada Komiže na otoku Visu, apostrofirajući dolazak biševskih benediktinaca u komiški zaljev u 13. stoljeću kao ključan čimbenik u naknadnom razvoju naselja (2015).

Što se tiče jadranskih otoka općenito, vrijedni su zbornici radova, kao i tematske monografije od kojih ističemo: *Otok Pašman kroz vjekove i danas* (ur. Vjekoslav Čosić, 1987.), gdje se nalaze radovi Josipa Kolanovića, „Benediktinci na Pašmanu” i Vesne Jakić-Cestarić, „Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća. Prilog historijskoj topografiji i toponimiji”. U monografijama *Toponimija otoka Pašmana* (2006.) i *Toponimija otoka Ugljana* (2007.) koje je uredio Vladimir Skračić te u drugim izdanjima Centra za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru³¹, nalaze se brojni podatci i o benediktinskoj prisutnosti na našim otočnim prostorima.

Lovorka Čoralić tematizira jedan ugovor o agrarnom poslovanju samostana sv. Krševana na zadarskom području iz 1651. godine (1991.), dok Ivna Anzulović vrši ubikaciju posjeda benediktinskoga samostana sv. Jurja Koprivskoga iz Obrovca (1991.). Fani Celio Cega piše o posjedima benediktinskog samostana sv. Mihovila na trogirskom području prema starome austrijskom katastru (2015.).

S područja pak arheologije i povijesti umjetnosti također je objavljen veći broj radova. Na prvome mjestu tu je kapitalno izdanje Tomislava Marasovića *Dalmatia praeromanica: ranosred-*

³¹ <http://www.unizd.hr/onomastika/Publikacije/tabid/1239/Default.aspx>

njovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji, gdje su obrađena brojna sakralna zdanja benediktinaca te sinteza *Hrvatska umjetnost – povijest i spomenici* (ur. Milan Pelc, 2010.). Dio pokretne baštine bio je izložen i na velikoj izložbi održanoj u Vatikanu 1999./2000. godine pod nazivom: *I Croati – cristianesimo, arte e cultura (Biblioteca Apostolica Vaticana, Salone sistino, Vatican, 28 ottobre 1999 - 15 gennaio 2000)*.³² Zanimljiv je i zbornik *Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža* (ur. Miljenko Jurković i Tugomir Lukšić, 1996.). Ivo Petricioli sabrao je dio svojih radova – posvećenih i benediktinskoj graditeljskoj i umjetničkoj baštini – u knjizi naslovljenoj *Srednjovjekovnim graditeljima u spomen* (1996.).

Za područje iluminacije, a vezano i uz benediktince, tu je vrijedna trojezična katalog-knjiga iz 1995. godine, autora Anđelka Badurine, *Illuminirani rukopisi u Hrvatskoj* (englesko izdanje *Illuminated manuscripts in Croatia*, njemačko izdanje *Illuminierete Handschriften in Kroatien*), dok se Rozana Vojvoda posvetila istraživanju iluminacija Trogirskoga evanđelistara, koje defini- ra kao „raskoš i konzervativnost dalmatinskoga sitnoslikarstva benediktinske tradicije” (2006.), obrađujući potom „Sanktorale beneventanskih rukopisa dalmatinske provenijencije”, tražeći vezu teksta i slike (2008.).

Za dubrovačko i bokokotorsko područje postoji cijeli niz radova. Vinicije B. Lupis obrađuje *Dubrovačke srednjovjekovne zlatarske teme* (2015.) i *Sakralnu baštinu Žuljane*, odnosno benediktinske prinose istima. Katarina Horvat-Levaj piše o benediktinskom samostanu sv. Jakova u Dubrovniku (2000.), a Josip Stošić o benediktinskom samostanu sv. Marija na Mljetu (1998.). Tomu samostanu posvećeni su i radovi Ivane Tomas (2011., 2012.), Mare Marić (2011.) te Tanje Trška Miklošić (2011., 2012.). Za benediktinski samostan na Lokrumu izrađena je zaseban elaborat: *Benediktinski samostan na Lokrumu: povijesni razvoj i analiza prostora, prijedlog smjernica za zaštitu* (1986. – 1987.).³³

³² Redazione del catalogo della mostra Tomislav Mrkonjić, Ministero della cultura della Repubblica di Croazia, Galleria Klovićevi dvori, Zagreb, 1999. Katalog izložbe objavljen je i na engleskom jeziku: *The Croats – Christianity, Culture, Art*, catalogue editors Vladimir Marković, Anđelko Badurina, Ministry of Culture the Republic of Croatia, The Gallery of Klovićevi dvori, Zagreb, 1999.

³³ Voditelj projekta Anđelko Badurina, suradnici Željka Čorak, Danko Zelić, suradnici pri izradbi konzervatorskih smjernica Davorin Stepinac, Ivan Tenšek, fotografije Anđelko Badurina, Centar za povijesne znanosti – Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb, 1986. – 1987.

Jozo Milanović u zborniku *Hrvati Boke Kotorske* piše o benediktincima u Boki Kotorskoj (2003.), a Savo Marković donosi pregled povijesnog razvoja benediktinske opatije sv. Marije Ratačke kraj Bara, ukazujući na njezin značaj kao hodočasničkog mjesta (2003., 2004.), dok Marinko Tomasović iznosi primjedbe vezane uz podrijetlo oblika i datiranje katedrale sv. Tripuna u Kotoru i benediktinske crkve sv. Mihovila na Prevlaci kod Tivta (2015.).

Ivana Šunjić Porta pregledno sintetizira „Benediktinsku arhitekturu XI. stoljeća na istočnom Jadranu” (2004.), a Juraj Kolaric piše o hrvatskim benediktincima kao promicateljima europske kulture i civilizacije (2008.).

U članku „Benediktinci na sjevernom Jadranu” (2008.) Miljenko Jurković raspravlja o srednjovjekovnim benediktinskim samostanima na prostoru sjevernog Jadrana, odnosno na otocima Krku, Lošinj, Cresu, Rabu i Pagu. Donosi arheološke podatke i analize u svezi s nestalim samostanima, analizirajući potom arhitekturu i skulpturu onih koji su preostali. Taj je autor pisao i o crkvenoj reformi i ranoromaničkoj arhitekturi na istočnom Jadranu (1992.) te ulozi Zadra, Clunyja i kneževa Frankopana u promociji romanike na otoku Krku (1993.). Hrvoje Giaconi daje prikaz prijedloga idealne rekonstrukcije tlocrta samostanske crkve sv. Marije, unutar benediktinske opatije na Košljunu (1993.). O benediktinskoj crkvi i samostanu sv. Petra u Osoru – „Le monastère Saint-Pierre d’Osor (île de Cres)” – na temelju arheoloških istraživanja pišu Morana Čaušević-Bully, Iva Marić, Sébastien Bully i Miljenko Jurković (2012., 2013., i dr.). Za istarsko područje (Bale – benediktinski samostan i crkva sv. Marije Velike) brojni su radovi Miljenka Jurkovića i suradnika (Jean-Pierre Caillet, Pascale Chevalier, Ivan Matejčić, Iva Marić, Nikolina Maraković, Ante Milošević, Ivan Basić i dr.). Izvore iz Državnog arhiva u Pazinu relevantne za povijest benediktinskog samostana sv. Ivana Krstitelja u Dajli donosi Marino Martinčević (2013.), dok o istom samostanu s povijesno-umjetničkog i konzervatorskog aspekta elaboriraju M. Bradanović, J. Jakovčić i R. Oštrić (2009.). O benediktinskom samostanu sv. Mihovila nad Limom objavljena je 1969. knjiga Danila Klana, *Fratrija: feud Opatije sv. Mihovila nad Limon u Istri i njegova sela (XI-XVIII st.)*, kao posebno izdanje Historijskog arhiva u Rijeci i Historijskog arhiva u Pazinu. O tome samostanu piše i I. Fisković (1997.). Benediktinsku opatiju sv. Mihovila nad Pazinom ukratko prikazuje Josip Šiklič (2002.).

O tzv. panonskim benediktinskim posjedima u 6. stoljeću pisala je Mirja Jarak („Pannonian Benedictine possessions in the 6th century”, 1998.). Na to se nadovezuje i rad Stanka Andrića pod naslovom „Tobožnja darovnica cara Justinijana sv. Benediktu i spomen grada Cibala u njoj” (2005.).

Za povijest Slavonije, Srijema i Baranje³⁴ najplodniji istraživač benediktinske tematike jest Stanko Andrić, autor na desetke radova³⁵ u kojima obrađuje pojedine benediktinske samostane – opatije. U radu „Srednjovjekovni samostani u Srijemskoj Mitrovici” (1997.) istražuje povijest bazilijanskog i benediktinskog samostana, oba posvećena sv. Dimitriju, u periodu od 11. do 14. stoljeća, a tomu se samostanu vraća i radom iz 2009. godine. Potom piše o benediktinskom samostanu Svetoga Duha u Nuštru (1997.), sv. Mihovila arkanđela na Rudini (1998.), o opatiji sv. Margarete u Grabovu i njezinu odnos prema benediktinskom samostanu u Bijeli (2005.). U radu o samostanu Svetog Križa u Frankavili/Mandelosu (2005.) dokazuje da je u Frankavili bio utemeljen premonstratski samostan koji u 13. stoljeću preuzimaju benediktinci. Obraduje i benediktinski samostan sv. Mihovila u Belom Manastiru (2005.) te u nekoliko navrata opširno piše o benediktinskom samostanu sv. Margarete u Bijeli kod Daruvara (2006., 2007. s M. Vrbanusom). Problemima graditeljske povijesti samostana sv. Jurja u Dumbovu posvećuje rad iz 2006. godine, zaključujući kako nema argumenata za mišljenje da samostan u Dumbovu nije već od svojih početaka u 11. stoljeću bio benediktinski.

Od spomenutih slavonskih benediktinskih opatija dosta je pisano o nekoć benediktinskom samostanu sv. Mihovila arkanđela u Rudinama (na Psunju) kod Požege o kojoj je 1997. tiskana i monografija *Rudina: benediktinska opatija Sv. Mihovila* (Tomislav Vitenberg, Dubravka Sokač-Štimac, Lidija Ivančević-Španiček). Nada Klaić donosi pregled njezine povijesti („Ecclesia seu monasterium sancti Michaelis de Rudina”, 1986.), Dubravka Sokač-Štimac iznosi rezultate arheoloških istraživanja (1986.,

³⁴ Usp. *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije* (Galerija Klovičevi dvori, Zagreb, 27. travnja – 2. kolovoza 2009.), 3 sv., gl. ur. Vesna Kusin i Branka Šulc, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Galerija Klovičevi dvori, Zagreb, 2009.

³⁵ Usp. i Stanko ANDRIĆ, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2001.

1987., 1989.), Diana Vukičević-Samaržija referira se na umjetnička svjedočanstva srednjeg vijeka u zborniku-monografiji *Kulturna baština Požege i Požeštine* (2004.), dok Vladimir Peter Goss potpisuje kulturno-povijesni vodič *Rudina: sva lica*, u izdanju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu (2010.). O ovom je samostanu u nekoliko radova pisao već spomenuti S. Andrić. Kao rezultate recentnih arheoloških istraživanja Željko Tomičić objavljuje rad „O kasnosrednjovjekovnim knjigama iz benediktinskog samostana sv. Mihovila Arkandela na Rudini kraj Požege” (2010., i još neke na tu temu, 2009., 2012.), a Mirela Pavličić donosi prikaz srednjovjekovnih pećnjaka s lokaliteta ove benediktinske opatije (2012.). Proširena priopćenja s okruglog stola „Rudina – prošlost u budućnosti” (Požega, 2012.) tiskana su u *Radovima Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* (2/2013.). Potrebno je skrenuti pozornost na činjenicu kako iz toga samostana potječe latinički zapis na jednome nadgrobnom spomeniku koji glasi: †brat Ian†. Po svemu sudeći, potječe iz XII. stoljeća i smatra se najstarijim svjedočanstvom uporabe latiničkog pisma za hrvatski jezik (R. Katičić).

Spomenimo ovdje – iako izlaze iz naše uže teme – nekoliko radova o cistercitema u Hrvatskoj. Mladen Ančić piše o povijesti cistercitske opatije u Topuskom, sve do njezina pretvaranja u komendu (1994.), a Zorislav Horvat iznosi neke činjenice o samostanu i crkvi (1999.). Stanko Andrić donosi pregled povijesti cistercitske opatije Blažene Djevice Marije u Kutjevu – *Honestia Vallis* (2001.). Hrvoje Kekez u dva rada govori o cistercitema i hrvatskom plemstvu – *Cistercians and nobility in medieval Croatia: the Babonići kindred and monasteries of Topusko (Toplica) and Kostanjevica (Landstrass) in the 13th and early 14th centuries* (2010.) – te posebno o cistercitema i Čuntiću 1211. godine (2012.).

5.

Vrlo velik broj radova napisan je o benediktinskoj pismenosti i utjecaju benediktinaca na hrvatski jezik, književnost i naobrazbu. Razumljivo je to kada se zna činjenica da su u Dalmaciji djelovali brojni skriptoriji, od kojih je najpoznatiji onaj u samostanu sv. Krševana u Zadru, odnosno u Trogiru, Splitu, Šibeniku, Osoru, Rabu, Dubrovniku, Kotoru te na Hvaru, Korčuli,

Košljunu, Lokrumu i dr.³⁶ Tako su u kapitalnoj knjizi Radoslava Katičića *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja* (1998., 2007.²) cijela poglavlja posvećena redovnicima sv. Benedikta: o clunyjevskoj reformi i osnivanju benediktinskih opatija, o tekstovnoj predaji benediktinske opatije sv. Krševana u Zadru, potom sv. Ivana Krstitelja u Trogiru, sv. Nikole kod Osora, sv. Marije u Zadru, sv. Ivana Rogovskog (sv. Ivana evanđelista u Biogradu na Moru, kasnije svetih Kuzme i Damjana na Pašmanu), zatim u Splitu, Kotoru³⁷ i dr.

Diplomatičkoj baštini (ispravama i kartularima) vezanoj uz benediktinski red u Hrvatskoj, nekoliko je autora dalo svoj doprinos. Nada Klaić problematizira „Mljetske falsifikate” (1967.) te kritizira izdanje kartulara samostana sv. Marije u Zadru, autora V. Novaka³⁸ (1968.). Ponukana raspravom Zlatka Tanodija („Isprave kralja Zvonimira i Stjepana II. splitskim benediktinkama”) autorica također raspravlja „O falsifikatima splitskih benediktinka” (1969.). Juraj Marušić u knjizi *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika* (1992.) donosi usporedni latinski tekst i hrvatski prijevod, kazala i faksimil ovoga dragocjenog benediktinskog kartulara.³⁹ Zbog svoje važnosti – spomenimo to kao kuriiozitet – ovaj je kartular bio preveden na engleski jezik još 1984. te objavljen u Bristolu pod naslovom: *The Cartulary of the Benedictine Abbey of St Peter of Gumay (Croatia) 1080–1187* (ur. Edo Pivčević). O zagubljenom kartularu samostana sv. Krševana u Zadru pisao je Lujo Margetić (1995.), donijevši njegovu sadržajnu raščlambu. Tomislav Galović i Perica Dujmović analiziraju diplomatske izvore i historiografiju o srednjovjekovnim crkvenim objektima sv. Martinu i sv. Apolaru na otoku Krku, koji

³⁶ Usp. Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, ³1991., str. 62.

³⁷ Usp. Roger E. REYNOLDS, *The Missal of Kotor: A liturgical monument of Medieval Dalmatia*, *Arti musices: hrvatski muzikološki zbornik / Croatian musicological review* 45 (2014.) 2, str. 191–200.

³⁸ Viktor NOVAK, *Zadarski kartular samostana svete Marije – Chartulare Jadertinum monasterii sanctae Mariae*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1959.

³⁹ Za prethodno izdanje ovog kartulara v. *Supetarski kartular – Iura sancti Petri de Gomai (Chartulare sancti Petri)*, uredio i popratio uvodnim arheološkim, historijsko-topografskim, paleografskim, diplomatskim i kronološkim studijama Viktor Novak, lingvistička analiza Petar Skok, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Djela JAZU, knjiga 43), Zagreb, 1952. O knjižnici ovoga samostana usp. Valentin Putanec, *Knjižnica samostana Sv. Petra u Selu* (11–13. st.). Analiza teksta Supetarskog kurtulara br. 99, str. 103–104. Furlanizmi u okolici Splita u 13. stoljeću, *Filologija* 7 (1973.), str. 135–148.

su pripadali benediktincima-latinašima (2002.). U raspravama i prinosima iz hrvatske diplomatike – *Studia diplomatica*, Mirjana Matijević Sokol valorizira, između ostaloga, i diplomatske izvore benediktinske provenijencije (2014.), davši tako vrijedan prilog i svojevrsni nacrt za buduću sintezu hrvatske srednjovjekovne diplomatike.

Muzikološkim aspektima benediktinskog djelovanja na našim prostorima nova istraživanja dala su vrijednih rezultata. Svakako valja spomenuti zbornik međunarodnoga muzikološkog skupa održanog u Splitu 1997. godine: *Srednjovjekovne glazbene kulture na istočnoj i zapadnoj obali Jadrana do početka 15. stoljeća – Mediaeval music cultures on the eastern and western shores of the Adriatic until the beginning of the 15th century* (ur. Stanislav Tuksar, 2000.), potom i druge publikacije od kojih vrijedi istaknuti *Katalog muzikalija u Benediktinskom samostanu sv. Petra u Cresu – Catalogue of music manuscripts and prints in the Benedictine Convent of St. Peter in Cres* (2000.), autorice Vedrane Juričić. Zasebno mjesto pripada radovima Hane Breko Kustura⁴⁰, koja je u monografiji *Najstarija misna knjiga srednjovjekovne Pule (11. stoljeće). Notirani glazbeni kodeks iz Samostana franjevac konventualaca u Šibeniku, tzv. šibenski „Liber sequentiarum et sacramentarium”* (2012.), u kojoj autorica na temelju suvremene minuciozne kodikološke, paleografske i repertoarnopovijesne analize njegova sadržaja zaključuje da je ovaj notirani glazbeni rukopis, zapravo, nepotpuna misna knjiga podrijetlom iz eminentnoga benediktinskog bavarskog skriptorija Tegernsee, napisana za baziliku sv. Tome u Puli ili pak za pulsku katedralu. Mirko Jankov u članku „Glagoljaška glazbena baština u Solinu i njegovoj okolici” (2010.) konstatira da je, po svoj prilici, „negdje od polovine XIII. pa do polovine XV. stoljeća razdoblje tzv. slobodnog razvoja glagoljaškoga pjevanja, a u tom vremenu svoj su osobiti doprinos ostavili glagoljaški benediktinski samostani”.⁴¹ Za fenomen glagoljaškoga pjevanja i dalje je nezaobilazna knjiga Jerka Bezića *Razvoj glagoljaškog pjevanja na zadarskom području* (1973.).

⁴⁰ Usp. Hana Breko KUSTURA, Hrvatski srednjovjekovni glazbeni kodeksi – na razmeđu različitih kulturnih tradicija, *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Odsjek za povijest – FF-press, Zagreb, 2005. [2006.], str. 127–142.

⁴¹ Mirko JANKOV, Glagoljaška glazbena baština u Solinu i njegovoj okolici, *Tusculum* 3 (2010.), str. 138.

„Religiozna polazišta hrvatske pismenosti i književnosti” obrazlaže Drago Šimundža (1993.), dok Marica Čunčić u knjizi *Oči od sunca, misal od oblaka. Izvori hrvatske pisane riječi* (2003.) definira benediktince kao „prve učitelje Europe”, a sv. Ćirila i Metoda kao „druge učitelje Europe”. Antonija Zaradija-Kiš u monografiji *Sveti Martin: kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj* (2004.) ukazuje na benediktince kao najснаžnije promicatelji kulta sv. Martina i njegove tradicije, a posebice u književnosti koja će na hrvatskom prostoru doživjeti svoje specifičnosti.

U prvom svesku *Hrvatske pisane kulture – izboru djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća* – koju autorski potpisuju Josip Bratulić i Stjepan Damjanović (2005.), obrađeni su brojni spomenici koji imaju izravne ili neizravne veze s benediktincima, uostalom, baš kao i u knjizi Aleksandra Stipčevića *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knj. 1. Srednji vijek* (2004.).

Tomislav Galović napisao je dva rada o benediktinskoj pismenosti. U prvom je odredio benediktince kao izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku (2009.), dok je u drugom popisao važnije spomenike napisane na beneventani – srednjovjekovnomu latinskom pismu koje u naše krajeve donose upravo benediktinci (*Scriptura Beneventana – Example of European Calligraphic Script in the Middle Ages. A Contribution to the Research of Manuscripts Written in Beneventan Script from Croatia*, 2014.).

Literatura o *Bašćanskoj ploči* – kao najvažnijem hrvatskom, ali i najznačajnijem spomeniku benediktinaca glagoljaša, uistinu je obimna. Tomu najizravnije svjedoči zbornik radova pod naslovom *Bašćanska ploča* (sv. I.-II., 1988.), pod uredništvom Andre Mohorovičića i Petra Strčića, gdje su pretiskani svi važniji radovi objavljeni u razdoblju od 1853. do 1988. godine. Potom je 1989. u Zagrebu i Splitu održan znanstveni skup „Zvonimir, kralj hrvatski”, dok je kao rezultat njegova rada tiskan istoime-ni zbornik (*Zvonimir, kralj hrvatski*, ur. Ivo Goldstein, 1997.). I na koncu, 2000. godine održan je skup, potom tiskan zbornik radova *900 godina Bašćanske ploče (1100. – 2000.)*, koji je uređio Petar Strčić. Izuzev navedenog, o Bašćanskoj ploči objavljeno je još dosta pojedinačnih radova⁴² te dvije značajne monografije

⁴² Petar STRČIĆ, Temeljit preokret u proučavanje Bašćanske ploče, *Kolo – časopis Matice hrvatske* XV (2005.) 3, str. 305–320.

(Mateo Žagar, *Kako je tkan tekst Bašćanske ploče*, 1997.; Lujo Margetić, *Bašćanska ploča*, 2000.).⁴³

Najstariji pak pisani spomenici benediktinske opatije sv. Ivana Krstitelja u Poveljima na otoku Braču – *Povaljska listina* i *Povaljski prag* – zauzimaju posebno mjesto u hrvatskoj povijesti, pisanoj kulturi i jezikoslovlju (D. Malić). U prvom slučaju riječ je o najstarijoj hrvatskoj listini koja je 1250. napisana na hrvatskom jeziku, ćiriličnim pismom, sa starijim slojem iz 1184. U drugom slučaju radi se o kamenom nadvratniku s isklesanim hrvatsko-ćiriličnim natpisom opatijske crkve sv. Ivana Krstitelja, kojoj je 1184. majstor Radonja sagradio portal, a knez Brečko darovao zemljište.⁴⁴

U knjizi-katalogu *Glagoljski natpisi* Branko Fučić temeljito je obradio glagoljske epigrafske spomenike. Naslov je objavila Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1982. godine. Nadovezujući se na Ostojićeve radove o benediktincima glagoljašima, Fučić aktualizira spomenutu tematiku u radu „I benedettini glagoliti croati” (1991.), potom u knjizi *Terra incognita* (2001.³).

Vedrana Delonga monografski je obradila *Latinske epigrafske spomenike u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj* (1996.),⁴⁵ dok su iznimno vrijedni prinosi Mirjane Matijević Sokol, posebice rad „Latinska epigrafija otoka Krka od IX. do XII. stoljeća. Prilog kontekstualizaciji novopronađenog natpisa u gradu Krku” (2011.),

⁴³ Usp. Stjepan DAMJANOVIĆ, *Slovo iskona. Staroslavenska / starohrvatska čitanka*, Matica hrvatska, Zagreb, 2012.³, str. 214–218, te razmišljanje Luje Margetića o nekim osnovnim problemima Bašćanske ploče, *Croatica Christiana periodica* XXXI (2007.) 60, str. 1–15.

⁴⁴ O ovim spomenicima v. zbornik radova »Obljetnica Povaljske listine i praga 1184 – 1984« (u: *Brački zbornik* 15/1987.), a posebno: Dragica Malić, *Povaljska listina kao jezični spomenik*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1988.; Dragica Malić, *Na izvorima hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 82–123. (*Povaljska listina*); str. 426–440., (*Povaljski prag*). Usp. i Antun Cvitanić, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Književni krug, Split, 2002., str. 407–429.; Mirjana Matijević Sokol, „Samostanski memorijalni zapisi (*libri traditionum*) srednjega vijeka i uloga svećenika-pisara (pranotara)”, u: *2. Istarski povijesni biennale – 2nd Istrian history biennale: Sacerdotes, iudices, notarii... – posrednici među društvenim skupinama/Sacerdotes, iudices, notarii... – mediators among social groups. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa*, sv. 2/2nd vol., Državni arhiv u Pazinu, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pučko otvoreno učilište Poreč / Zavičajni muzej Poreštine, Poreč, 2007., str. 16–17.

⁴⁵ Ista je knjiga zbog svoje važnosti objavljena i u prijevodu na engleski jezik: Vedrana DELONGA, *The Latin epigraphic monuments of early mediaeval Croatia*, English translation Barbara Smith-Demo, The Museum of Croatian Archeological Monuments (*Monumenta mediaevi Croatiae*, vol. 1), Split, 1996.

koji se vezuje uz srednjovjekovni benediktinski priorat sv. Ivana Krstitelja u gradu Krku.

Iako je već spomenuto hrvatskologoljsko *Pravilo/Regula sv. Benedikta*, kao i literatura s tim u svezi, daljnja istraživanja, poglavito jezične naravi, rezultirali su novim radovima. Pregledno o tome pišu Martina Poljanec i Tanja Kuštović („Višepismenost i višejezičnost hrvatskoga u prošlosti: benediktinci i Pravilo sv. Benedikta iz 14. stoljeća”, 2011.). S filološkog pak aspekta *Regulu* analizira Stjepan Damjanović (2005., 2008.), dok paleografsku analizu donosi Mateo Žagar (2011.).

Najzad, u recentno objavljenoj knjizi Josipa Stipanova – *Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj od početaka do današnjih dana* (2015.) – posebno je potpoglavlje posvećeno knjižnicama benediktinskih samostana, gdje se s pravom ističe da su „benediktinci i njihove samostanske škole i knjižnice bitno pridonijeli da se Hrvatska napokon povezala sa Zapadom, posve postavši dio zapadnog kršćanstva i zapadne kulture, zapadnog svijeta te su stoljećima i učvršćivali te veze”, odnosno, „Hrvatska je time postala dio Zapada i u kulturnom i u političkom pogledu”.

BENEDICTINES IN CROATIAN HISTORIOGRAPHY FOR THE LAST 50 YEARS (1965 - 2015)

Summary

In his Apostolic Letter *Pacis Nuntius*, published in October 24, 1964, Pope John VI proclaimed St. Benedict as Patron of Europe. It has been half a century since that symbolically and factually significant act. That anniversary was an impetus to present synthetically and descriptively what the Croatian historiography of that time had disclosed about the Benedictines. Moreover, the Order of Saint Benedict (OSB) has in many ways played an important role in the history of the Croatian people, just as much as the Benedictines have had a key role in the European past, first and foremost in spreading the Gospel in Europe.

Key words: St. Benedict, Benedictines, historiography, Croatian culture, Croatian Latin, Glagolitic and Cyrillic literacy.